

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

12.]

Kijön minden szombaton.

[Majus' 17-kén, 1834.]

Sz. Péter' temploma.

Róma' templomai közt legelső a' sz. Péteré, mely talán az egész világon legszebb épületnek mondathatik. *Bramante* kezdé el építeni; utána *Sangallo* és *Peruzzi* folytatók; de a' rajzolatoknak nagyobb része *Angelo Mihálytól* való, ki az iszonyu kuptetőt tevő rá, mely a' kereszt' hegyéig 68 ölnyi magasságu. Később számos remeképítő dolgozott rajta; *Maderni* végzé el homlokát és a' két tornyot. Az egész építés tartott 1506 — 1614. 's került 45 millió római tallérba. Ezen felséges templomhoz a' csudálatra méltó szépségű előudvaron keresztül juthatni, melyet *Bernini*' gyönyörű oszlopfolyosója vesz körül 's egy egiptomi obeliskus ékesít két magasztos szökőkúttal. A' zinterebbe menetelnél szemléltetik *Giotto*' mozáik, vagy színes kövekből kirakott képe, *la navicella*, a' legnagyobb kapuval általlelenni csornok alatt, *Bernini*' nagy domboru műve, *Kristus*, ki Péternek parancsolja, hogy őrizze nyáját, szép gondolat a' sz. Péter' utóinak templomára nézve; végre a' két lovagszobor a' csornok' vagy oszlopfolyosó' két végén, egyik *Konstantin*, *Bernini*től, másik nagy *Károly*, *Cornachini*től. Ezen remek művek' egyesülete kimondhatatlan benyomást okoz. A' felséges templom' belsejében uralkodó hármónia és idom oly nemű, hogy, bár mily iszonyu nagy legyen is a' templom, minden részeit összezavarás és fáradalom nélkül megkülönbözteti a' szem. Még csak azután bámul az ember nagyságukon, ha egyenként 's pontosabban vizsgálgatja a' részeket, mert előbb nem tűnt úgy szembe. Különösen a' nagy oltár feletti iszonyu menyezet vonja magára a' figyelmet, mely 122 láb magasságu 's négy ércoszloptól tartatik. A' kuptető legmerészebb műv, melyet csak az újabb építészet mutathat. Az azon álló kereszt 487 lábbal van

felül a' földszínétől, 's következőleg 39 lábbal magasabb mint az egiptomi nagy pyramis. Ezen tetőrül a' leggyönyörűbb kilátás van, a' régi világnak büszke fővárosán 's regényes vidékén legelvén itt a' szem. A' felséges mozáik művek, síremlékek, festések, frescoképek, a' legdrágább márványművek, aranyozott ércz és egyéb munkák, az új segresztye, egy pompás, de az egészszel nem össze hangzó épület, egyenkénti megszemléltetést érdemlenek.

T a j á r.

Midőn a' természet a' dolgok' lételekor pazar kézzel önté el adományait, egy teremtményt állita elő királyaul az állatországnak; de nem a' serényes oroszánt, mely a' forró éghajlatnak egy pusztá foltjára számkivetve, vérengző kegyetlenséggel 's marczongló húskivánattal a' gyengébbek felett kivivta uralkodását, hanem a' nemes lovat. Bámulatos szépségű alkattal nyilvánosítja ez erejében 's büszke felségében nemesebb létét, mely néki juttatott; de még nyilvánban hirdeti eszes hűsége és jó-sága kellemes testének szép összvehangzását lelkével. Fakó színű, 's hosszu szőrrel borított alakkal vadon él még az eredeti faj sivatag pusztákon, messze az emberiségtől, éles figyelemmel vigyáz itt a' közel veszélyre, öröket állit ki gondosan — 's villámsebességgel tűnik el a' vadász elől, csak halva adván meg magát. Az elszármazásnak kifürkészhetetlen homályával Egiptomban tűnnek fel a' legelső lovak. Nagyok, mint az *Augias'* óla, valának egykor ezer meg ezer tejfejségű lovak' lakjai a' termékenyítő Nilus' partjain. Ez a' minden mesterségben jártas nép merészkedett legelsőben

zabolát vetni a' ló' szájába, 's hátára ülni a' fortyongó szilaj állatnak. A' termet' szépsége, felséges tulajdonokkal és szelleyorsasággal párosulva, felgerjeszté a' fényt kedvelő persa' szenvedelmét, 's a' ló barátja lön. Alig kezdének fíjaskája' tagjai erősödni, már lovára ülteti a' gyengéd atya, hogy kedvenz éldeletét megossza véle.

De habár a' napkeleti fajok, mint az egiptomi 's persiai, régibb származatra mutatnak is, az eredeti törzsök' feltalálása hiányában, csak az arabs vétethetik annak, minden feltételek, mellyek alatt a' ló leglehetőbb tökélyre mivelthetetik, azon országban találhatván fel, 's hol úgy látszik, ha nem épen ez a' faj az österemmény, attól alig ha származott, hanem mintegy újra teremtetett, 's ennél fogva századok óta az első rangban áll; ennek véréből származott a' többi világrésznek is minden nemesb faja.

Az angolok valának elsők, kik keleti kereskedésükben megtudák szerezni az arabs fajt, és Európának többi tartományaiban is elszéleszték. Noha a' muszkák és lengyelek is sok keleti lovat hozának más részről Európába, mint szomszédjai a' törököknek, kikkel ritkán hadakozhattak a' nélkül, hogy keleti lovakat ne zsákmányoltak volna. De még inkább az újabb korban a' francziák, kik Egiptomig táborozván, számtalan arabs és egiptomi lovat szállítának által Európába. Azonban kanczákat szerezni mindenkor igen nagy nehézség maradt, jobban kedvelvén azokat az arabsok paripalónak, és törvényesen tiltatván kivitelök; így leginkább csak ménék által nemesíthetének az európai lovak. Végre sikerült a' vállalkozó báró *Fechtig*-nek egy kairoi kereskedő-lázzal volt szövetségében mind a' két nemet behozni Németországba.

Él még a' hajdani bátor magyaroknak, a' felséges lovaglónak emléke. A' pogányokkal kötött frigyeik gazdagokká tevék őket nemes lovakban, 's a' legelőkkal és takarmánnyal bővölködő haza nagy számban tenyészté darabig a' napkeleti vegyült vért. De már abból nem vala többé semmi. Egyszerű földmivelőink megvetvén a' mesterséget, apródonként csak árnyékait kapák eldődeik' lovainak, mellyek valaha hirre juttaták lovaglóikat. Nagyaink a' kényelmes kocsiást elébe tevék a' fáradalmas lovag-

lásnak, 's ezzel a' nemesebb lótenyésztés' gondja is hanyatlott. Így törpeségbe kellett fajulnia a' derék származéknak, noha tüzet el nem vesztette az eredetinek, melly egymás közötti párosítással fentartatott, és rendkívüli tartósságában ma is nyilatkozik. Bámulattal kell tekinteni azon eredeti faj' különös jóságára, melly ily elhagyatásban, annyi nemzés, annyi idő után is így átszarmaztathatta tüzet.

Ily állapotban volt a' magyar ló, midőn gróf *Hunyady*, a' szépnek és hasznosnak nagy előmozdítója, Nyitra vármegyében ürményi lakától nem messze, *Kesziben*, Appel, tapasztalt jószág igazgatójának segítségével egy nemesítő ménest állított, arabs méneket és kanczákat vásárolván báró *Fechtig*-nek második aleppói hozatalából. Ezek közt vala az arabs *Tajár* is, melly a' hazánkbeli nemesebb fajnak törzsöke (képünk mutatja). — E' hires mént, a' mamelukkok' gyilkolása után 1813. a' hires *Murad-Bey* istállójából, kinek kedvenz paripája volt, vette báró *Fechtig* Kairoban, 's már idős korában került gr. Hunyady' birtokába mintegy 12,000 pengő forintért. Az udvari ménés' inspectora, *Justinus* a' legnemesebb keleti lónak tartotta ezt mind azok közt, mellyek valaha Európába jöttek. „Tagadhatatlan, ugymond, hogy ennek saját karaktere van, 's én hozzá hasonlót soha sem láttam; mert ha az ember egy kis távolságról tekintí állani vagy menni, nem tudja, igazi lónak tartsa-e vagy zergének, vagy más hasonló gyorsaságu állatnak a' déli pusztákból. Oly valami légiség van egész alakjában és mozgásában ezen állatnak, melly tulajdonos szőre mellett is (atlatzszürke, de mindenütt vereses légypontokkal elborítva) valami levegői képnek láttatja messziről. — Azonkívül a' leggyengédebb selyem-nemű szőrrel fedezett bőre van mind azok közt, mellyeket valaha láttam, úgy hogy a' legkisebb mozdulatnál minden véredényeit veresesen engedi átlátszani, 's minden csont és infoglatatjai mintegy szem elébe tárják, a' nélkül, hogy a' ló száraz volna. Egész tartásában tökéletesen azon karakteristikai jelentőség mutatkozik, mellyel *Hess* a' puszták' nyargolóit bélyegzi, tudnillik valami szünetlenül előre-akaras, úgy hogy ha áll is, azt hihetni, minden szempillantásban el akar tűnni. Nem tartom én ugyan *Tajárt* tulajdonképen arabs ló-

nak, hanem inkább Lybia' vagy Afrika' pusztaságaiából valónak, jobban hasonlítván alakjában a' barbarihoz mint az arabshoz (de épen az ilyenek nemzék Angolországban is a' leggyorsabb lovakat, mint például a' *Godolphin*) mert arabsnak igen kicsiny és igen finom, nem lévén nagyobb 4 lábnál és 6 hüvelyknél (csikaji 5 láb 2 hüvelyknyire is nőttek). Feje a' legnagyobb mértékben nemes, noha nem egészen rövid. Nyakának különös sajátsága van, a' szerint mint a' ló hordja magát, legszebb és finomabb hattyu, majd más tartáskor szarvas nyakat mutat s a' t. Egyébiránt igen nevezetes ezen lónál, és rendkívüli inerejét mutatja, hogy fiatal korában oly nehéz embernek hadi paripája volt mint Murad-Bey, hozzá gondolván még a' nehéz török nyeretget, zabolát és fegyverei készületet, továbbá a' nem szelid bánást, mellynek jelét most is viseli 2/3 nyire lévén bevágva nyelve az erős török zabolától, s oldalai telvék lévén sebhelyekkel az éles kengyel miatt; és még is teljes épségében van, ily idős korában kivévén, hogy térdei elől egy kissé görbedtek. Természete tüzes, de bárány-szelidségű.

Első csikaji csaknem mind szürkék valának vonnallal jegyezve végig a' hátgerinczen; más színű csikajin, mint pejen és rókaszinűn, ugyanazon jegy mutatkozott, csak hogy ezek korosodván, lassanként elvesztették azt; de a' szürkék sem bocsáták által maradékaikra. Tajár 1830-dik őszi szünet meg lenni, majd 40 esztendő korában. Csontváza Bécsbe vitetett a' cs. k. baromvosi intézetbe.

Selyemtenyésztés.

(Vége.)

Franciaországban 200,000 ember foglalkozdik a' selyemtenyésztéssel, s évenként 2 millio 500,000 font selymet állít elő. Olaszország legnagyobb hazája a' selyemnek, s a' lombárd-velencei királyság 2 millio, Piemont 1 millio 650,000, Sicilia 1 millio, Nápoly 800,000, Modena és Párma 700,000, Toskána 200,000 fontot tenyészt évenként; de még többet China, Persia és más keleti országok. A'

chinai császárné az eperfák' kertében, a' selyemtenyésztés védszellemének szentelt kápolnában minden tavaszon maga kezével foglalkozdik bizonyos időig selyembogár' nevelésében. Minden udvari dámák osztoznak vele e' jótékony munkában, melly a' selyemtenyésztésre ösztönzést czélozza. Ezen ünnep egyszer'smind azt is fentartja emlékeztében, hogy egy császárné volt, ki a' selyemtenyésztést tanította s behozta, bizonyítván még azt is, mily fontos ajándéka legyen ez az égnek, abból kerülvén ki az egész nemzet' öltözete. A' chinaiak többnyire mindnyájan selyemben járnak, s ez oly szükséges náluk, mint a' mindennapi kenyér. Spanyolország 3 millio, Portugália 61,700 fontot tenyészt esztendőnként. Hazánkban mintegy 2000 font az évenkénti selyemmennyiség, holott mulatság és játék lévén inkább, mint dolog, a' selyembogárral pepecselés, s az is azon időszakba esvén, mellyben a' mezei munka épen nem sürgetős, ezen leghasznosabb ága a' termesztésnek, csak a' gyermekek s munkára alkalmatlan öregek által is szerencsésebb sikerrel üztethetnék; ott, hol az éghajlat mostoha ezen iparhoz, például Berlinben, jobban szivökre vevék a' lakosok a' status' gazdagságát előmozdítani ezáltal, mint nálunk, hol az őrszéleket, Banátot, Arad és Békés vármegyét kivéve, más részekben kevés ügyelet fordítatik rá; pedig ha minden háznál az országban csak fél lat tojásból kelő bogár tenyésztetnék is évenként, a' mi még a' szegényebtől is könnyen kitelne, már az adó békerülne árából. De azon temérdek pénznek benmarasztása, melly évenként kivetetik hazánkból a' selyemért, már magában is elég ösztön lehetne a' selyembogarak' gyarapítására, azon kívül, hogy nemesak nemes hölgyeink mindennap talpig selyembe öltözni, hanem még mezei leányink is selyem kendőkkel s bokrosan hajokba fűzött lobogó selyem pántlikákkal szeretik magokat ékesgetni. A' kormány maga részéről 1817. még vámjára nézve is külön rendelkezést tett a' selyemnek, hogy azzal a' kereskedést előmozdítsa, mellyeknél fogva Magyarország és a' több ausztriai tartományok közt a' hazainak hitelesen bebizonyított selyemtől semmi vám és harminczad nem vétetik; a' fonatlan selyemnek mázsájától pedig behozatalkor fizettetik 39 xr. kivitelkor 64 fl.

37 xr. A' durva zsenge selyem' és más hulladékok' mázsájától behozatkor 6 fl. 28 xr.; a' gubók' behozatalánál 16 xr. vétetik, kivinni nem szabad. Igaz ugyan, hogy az imperialis kamara 1827 évi februarius' 16-kán Hoffmann és Goldstein nagykereskedőknek haszonbérbe adván 10 esztendőre a' gubók' beszédését egész országban, a' hozzá tartozó kameralis épületekkel együtt, most ezek veszik nagyában a' gubókat — noha a' szabad adás vevés, gyárok' és fonóintézetek' állítása mindenkinek fenhagyatott; — mert becserélés vagy beadás végett gyakran messzire kénytetik a' természető vinni termékét, 's a' gubók' classificatiojában sok csalásnak ki van téve, kivált hogy a' haszonbérlok nem tartván magokat a' szerződéshez, melly csak három osztályra engedi a' rendezést, ők hétfelé osztályozzák, 's annyiféle áron váltják be; sőt árát is a' majlandi folyamat szerint szabják ki, melly az eladó előtt egésze ismeretlen. Azonban a' kereskedési tárgyban dolgozott országos küldetés' javallata szerint ezen közgazdasági tárgy könnyen nagyobb kifejlődésre juthatván, csak azon ohajtás marad, vajha legalább akkor aztán gazdag nyereséggel párosult szorgalomra ébredne nemzetünk ez ágban.

A' selyembogár' fonala oly finom, hogy 60 öl hoszaságu szál egy szemet (gránt), mértföldnyi hesszu 164,133 ötödöt, a' földet körül érő szál pedig (5400 mföld.) 46 fontot 18 latot nyom. A' gubó, ha $2\frac{1}{2}$ szemet nyom, 900 lábnyi hesszu fonalból áll, 's ilyen 180 szál szorossan egymás mellé tétetve tesz egy vonal, 2160 pedig egy hüvelyk szélességet. Egy kis tyuktojáshoz hasonló nagyságu gubón valami 400 öl selyem van. 800,000 tojásból valami 300,000 hernyó fonja be magát, mint-hogy a' többi elvész, ugyan ennyi gubó 800—1000 fontot nyom, 250—300 menván egy font-ra fris korában. Ezen gubókat a' bubák' megölése után le kell motóllálni. Ügyes munkások másfél vagy két fontot is lemotólláhatnak egy nap. 8—10 mázsa gubó ad egy mázsa selymet, 2 mázsa fátyol és zsenge selymet, öszvesen tehát három mázsát jót és rosszat.

A' lemotóllás ahoz készült motóllakon vagy selyem-malmokban legalkalmasabban történik, hol egy vízkerek több ezer motóllát és orsót forgat egyszerre, 's a' selyem nemcsak le-

fejtetik, hanem egyszer'smind ozérnává is fonatik. 1725. *Thomas*, és *Lombe* János oly műszert találtak ehez fel Angliában, melly 26,586 kerekből állott, és valahányszor a' vízi kerek megfordult, (ez pedig egy perc alatt háromszor történt) 73,318 szál fonalat gombolyított le, egy nap és egy éjjel 318 millio 504,060 szálat. *Majland*, különösen pedig *Brianza*, *Bergamo*, *Brescia* és *Como* vidéke 25 esztendő alatt hámulatos előlépést tettek a' selyemmivelésben 's annak lefejtésében. *Dandolo* senator volt első, ki az iparnak ezen ágát *Varese*-ben állított szövöintézetében igen előre vitte, szederfákat nevelvén nemesak bokrokban hanem derék törzsökkel is, fonáshoz pedig a' gőzt hozván használatba. A' gubókbeli hernyó' megfojtására maga talált műszert, mellyen a' selyem nem tétetik ki a' megperzselődés' veszedelmének. Az ő rendszerét mindenben követék, 's azóta csaknem három annyivá lett a' selyemnyereség. *Bergamobul* Moszkóba vitetik a' selyem, *Majlandból* pedig *Bécsbe* 's *Berlinbe*.

A' Moszkóban és vidékén virágzó selyemgyárok' fontosságát képzelheti az ember, ha hallja, hogy 1828 év' első felében az ottani børsén 17,000 pud (több mint 5000 bécsi mázsa) selyem adatott el; évenként pedig 20 millio rubel áru selymet használnak fel a' gyárok. (egy rubel 1 fl. 32 xr. p.) Csak magában Moszkóban több mint 4000 fonószék készíti a' nápolyi selyemnyüstöt (gros de Naples, gros de Tours.) és más ruházati 's butyori szövöedeket. *Franciaországnak* *Lyon* városában rendszeren 6—7000 bál selyem dolgoztatik fel hónaponként, sőt 1822-iki februariusban 10,000 bál kellett. A' revolutio előtt 18000 szövöszeke volt *Lyonnak*, de ezen iparág nagyon alább szállott a' revolutiokor. *Buonaparte* alatt ismét elkezdet emelkedni, azonban 1818-ig nem volt több 9000 esztovatajánál, azon esztendőben már 13,000-re, 1820. ismét 18,000-re szaporodott 's valami 100 millio franc értékű selyem dolgoztatott fel; 1821. hivatalos tudósítások szerint 26,000 szövömühely vala, mellyek 130 millio franc áru készítményt ígértek, a' küldföldi nyers selyem 80 millio franccon vásároltatván meg hozzá.

Az ausztriai birodalomban 1813-ban 8000 mázsa selyem fonal kivántatott meg esztendei

feldolgozásra, mellyből maga a' birodalom csak 6—800 mázsát termesztett, venni kellett tehát még 7200 mázsát a' külföldről. Most már itt is gyarapodván a' selyemtenyésztés, sokkal kevesebb vásároltatik kívülről. Az egész birodalomban legszebb selyemszövetek készítettnek Bécsben, hol 1827 elején 29 szabadalmazott nagyobb, 267 polgári és 310. cs. k. kiváltságosított selyem- bársony- 's egyéb gyárokból összesen 8000 szövőszék dolgozott. Hornbostelé minden tekintetben a' legjelesebbek közé tartozik, melly 1821-ben 600 embert foglalatostatott. 1823. a' legfelségesebb anyagokat szolgáltatá főherczeg Károly Lajos' palotájának feldiszesítésére. Nevezetesen továbbá Murmann', Amon', Schmidt', Matz', Bujatti 's a' t. gyárai. Pesten egyetlen egy van Valeronak, holott Prágában is 60 számláltatik; tagadhatatlan tehát, hogy gr. Szécsényi' „mindenben hátra vagyunk“ját, itt legalább meg nem czáfolhatjuk.

Az emberi korok.

I. Gyermek-kor, 1 — 7 évig, veszélyeknek 's érzékenységek kora; a' testi minőségben 's lelki erőben lassankénti változások történnek. Csak negyven nap múlva kezd a' gyermek látni 's mosolygani; lelke még semmi más érzelmet nem ismer, fájdalommal és szükség nélkül. Hat hónap után mutatkoznak az akarat' jelei. 7-dik hónapban kezdenek nőni fogai; esztendőskorában még alig tud állani. Második esztendejében kezd futni 's beszélni; harmadikban tetszetes és szeretetre méltó; negyedikben fejledezik emlékező, ötödikben ítélőtehetsége; 6 — 7-ig lelkileg 's testileg nagyobb erőt kap; az első fogak kihullnak, 's a' gyermek minden iránt nagyobb érdeklődéssel kezd lenni.

II. Fiu-kor, 8 — 14 évig, reménynek, mulatságnak, tudnívágyásnak, nyugtalanságnak kora. A' gyermek most már megismerteti, mi leszen testére 's lelkére nézve. Szülei hiszik, hogy teste szép, jó alkatu 's erős leendő, elméje pedig' fogékony, átható 's mindent megbiró. Ezen remények kisebb nagyobb mértékben

alaposak, a' szerint mint az ezen korban szokott 's gyakran hirtelen esetek által inkább vagy kevésbé csonkítottatnak. Ha szerencsésen elkerültenek ez esetek, lélek és test gyorsan fejledezik ki az alkata' miségéhez képest. A' második fogak egészen kinőnek; a' szenvedélyek 's vonzalmak kezdenek kibontakozni; az ember nyugtalan ezen korról édeletében 's tudnívágyában.

III. Férjfiúsodás, 15 — 21 évig, a' diadal' 's kívánatok', önszeretet', szabadságérzelmek' 's hiúság' kora. Tapasztaltatott, hogy az emberi nemnek majd fele elhal az élet' első 14. esztendejében; sok veszélyeket le kellett tehát az embernek győznie, míg a' harmadik hét esztendei korszakot eléri. Ki is fejlenek most már minden karakterisztikai sajátosságok: ítélőtehetség, ész és tenyésztési képesség; az eddig fenyegette veszedelmeknek maga állhat ellent. Ezen erőknél jó használata határozza meg az egész emberi életnek sorsát. Ezen korban minden a' mi kellemes ingerli a' kívánatot.

IV. Ifju-kor, 22 — 28 évig, az édelet', gyönyör', szerelem', érzékiség', lengesség' kora; Most már nem nevezszik a' test, vagy legalább alig észrevehetőleg; de ellenben dalmahodik. Az ész erősödik, az ismértek szaporodnak, 's az ítélőtehetség merővé 's állandóvá lesz. Érzelem 's élénk képzelet, minden gondolatól ingereltetve, újabb újabb kívánatokat szülnék. Mind az a' mi tetszik 's érzékeknek hízkeledik, vágyakodást ébreszt. Érzékiség, állhatatlanság 's kívánatok gyakran korlátlanul uralkodnak ezen korban. Az édelet mindig epekedéssel párosul; a' szevedelmek' zajlási elnémitják az okosság' szavát, míg szerencsétlenség vagy kielégítés lecsillapíthatják a' képzelet' hevét. Csak a' tapasztalás győzötteti meg tanítva az okosságot.

V. Férjfiúság, 29 — 35 évig, az édelet', becsületvágy', mindennemű háborgó szenvedelmek' kora. Ezen korban már gyakran minden az ember a' mi lehet; testének egész ereje meg van, 's értelmének egész hatása, mellyre csak képes. Rendeltetése megkívánja, hogy most már mindezen testi és szellemi tehetségeket ön és felebarátai' hasznára fordítsa, azon környülmények szerint, mellyek közé születés, történet, szükség és rang helyezék. Ez az a' kor, mellyben az embernek annyi ereje van, hogy hatha-

tósan munkálhat és kell munkálnia, épen azáltal nyervén nagyobb tökéletességet. Létéhez most már nem adatik több. A' teljesen kiképződött embernek nincs egyéb hátra, az éresnél.

VI. *Közép-kor*, 36 — 42. évig, az élet dele. A' meglettség és törekedés', hirre 's díszes helyheztetésekre esenkedés' kora. Törekedésre rendeltetett az ember. Ezen korig csaknem egyedül magára 's a' hozzá legközelebbire terjeszkednek ki vágyai. Most már a' rajta kívüliekre is ereszkednek, 's mind arra, mi hiúságát vagy becsületvágját érdekli: gazdagságokra, méltóságokra, polczokra 's ezímekekre. — A' merőség, a' test' és lélek' ereji legjobb divatban állanak. Ezen korban alapolja meg az ember szerencsését 's hírét.

VII. *Erett kor*, 43 — 49 évig, a' birto-kosság' kora; az okosság' és ész' uralkodó szaka, a' tulajdon' kedvelése. Dolgozott, keresett, gondoskodott az ember, most már élni akar. A' szenvedelmek' tüze lohadt, a' képzelet nyugodtabb, az értelem világosodtabb. Izléséhez, viszonyaihoz, szokásaihoz és tehetségéhez illőbb összeköttetéseket keres az ember.

VIII. *Jól megérett kor*, 50 — 56 évig, a' meggondolás', előrenézés', okosság' és nyugalom' szeretetének kora. A' hajak öszülnek, az érzékek kevésbé fogékonyok, a' test nehezebb, a' lélek sokat vesz élénkségéből 's ingeréből; a' viharos szenvedelmek lecsillapodtak. A' nyugodtá lett lélek most multa 's jövődre fordítja figyelmét. A' természet mintegy őszhangba jön magával; csak mértékletesség, a' tapasztalás' gyümölcse, kedves előtte. — Ezelőtt mindenre kész volt az ember, merész és gyakran vakmerő; most már fontolgtatóvá lesz, vigyázóvá, sőt félénkké is.

IX. *Az élemedett kor' kezdete*, 57 — 63 évig, a' megbánás', gond', rossz kedvélly 's uraság' kora. Ebben kezdődnek az élet' sulyai. Hanyatlanak az erők, restül a' lélek, hullanak a' fogak, ránczosodik a' kép, változik az indulat; komolyság vesz erőt mind inkább az előbbi vidám 's enyelgő szeszélyen. Uralkodni kíván az ember.

X. *Élemedett kor*, 64 — 70 évig, a' gyengeség', követelés', parancsoló viselet' kora; ez egyszer'smind estvéje is az ugynevezett gyönyörnek, melyet természeti bajok váltanak fel.

Az állati munkálatok lassanként elkövetkeznek és könnyen zavarba jönnek; a' belrészek hibásodni kezdenek, a' tagok megmerevednek, a' nedvek gyülvöngenek, romlanak 's elaljasadnak. Ekkor érzi az ember egészen, *milyen nagy légyen értéke a' jól használt ifjuságnak.* — Most már azt kívánja az ifjaktól tétetni, mit hajdan maga sem volt képes megtenni.

VI. *Őszkor*, 71 — 77 évig, a' telhetetlenség', kajánság' 's irigység' kora. A' test mindinkább kiszárad és merevedik. Minden mozdulat nehezebb és lassabb. A' mint az ősztt több több hagyogatja el, ugy vonul mind inkább inkább magába. A' mindig nevekedő szükségek szűkölködéssel ijesztik; azért inkább csak vagyónára függeszti szívét, 's noha majd kialvással fenyegeti az élet, ennek ápolgatással meghosszithatása' reménye minden eszközt drágábbá tesz, melly által ez megtörténhet. Az ősz irigylit másoknak szerencsejavit.

XII. *Romlandóság*, 78 — 84 évig, a' bizodalmatlanság', öndicséret', szigorúság', gyanuskodás' kora. Minden érzék eltompul, némellyik egészen elvész; az ember rosszul lát és hall; magának sem hisz többé, mert a' tapasztalás eléggé megismerteté vele hibáit 's tévedéseit; de még kevésbé másoknak. Mindenről kétségeskedik, mert a' mit érez, nem győződhetik meg róla egészen; mily keveset érez pedig az ember e' korban! Azonban nevekedik az önszeretet 's a' multak' magasztalása.

XIII. *A' természet' rendkívüles kedvezései*, 85 — 91 évig, a' hidegvérűség', hízékedés', gondos ápolgatás' kedvelésének kora. A' gyermekség' visszatérése. Az ember ugy végez mint kezdett. Teste még csak létegeté-nek erejével él. Az egészen magába tért lélek még csak testével foglalatokodik, 's mind az, mit abból vehetne, gyanus előtte. Csak magáról gondoskodik az ember e' korban, csak magának esinál mindent; minden idegenné válik előtte, 's ki ezen magáról gondoskodástól fel akarja tartóztatni, veszedelmes ellenségnek tetszik előtte.

XIV. *Ritkaságok*, 92 — 98 évig, a' gondtalanságnak 's dicsérettetszésnek kora. Érzelem és mozdulat legalsóbb pontjára sulyedt ezen korban. Az ember' létele ezen években már

valódi csuda. Szerencsére minden iránt hidegvérű; többé már nem él, hanem csak teng az ember, 's maga az érzéktelenség segíti még a' műszer 's élet' őszhangzását létezni, mellyet a' legkisebb indulati háborodás semmivé tenne. Csak a' dicséret iránt érzékeny még az agg, mint a' gyermek.

XV. *Természet' csudái*, 99 — 105 évig; az érzéktelenség' 's végreemények' kora. Ezen időszakban visszatér az ember első gyermekségébe, csak azon különbséggel, hogy ott minden nevedett, fejledezett 's közeledett a' tökélyhez rajta, de most már lefelé siet felosztásához. Az élet még csak egy gyenge szikra, melly nem sokára kialszik; de a' remény fenn van még. Tudta nélkül születik az ember, 's épen úgy megy által a' túlvalóságba.

A' Cettina' vizesése.

Cettina folyó Dalmátországban igen érdekes vizesést képez, mellyet a' vidék' lakosai *Velica-Gurbaisának* neveznek, hogy egy másik alantabb fekvőtől megkülönböztessék. A' viz 150 lábnyi magasságról esik alá, méltóságos mély hangot ad, mellyet a' parti meredek és kopasz márványsziklák' viszhangja döbbenetöleg ismétel. Több szikladarabok szakadozván le's olykor olykor, meggátolják a' folyam' futását, minekutána már az leesett, 's hullámokat megtörvén feldagályitják azokat, 's így mély hangu zübbögésük még erősebben ömledez. Az erőszakos visszaverődés miatt apró fejér részecskében emelkedik fel a' tajték, 's mint valami felleg, tünedezve vonul át a' völgyön, gyenge szellőtől hajtva. Román-íróknak ezt látni felesleges éldelet, 's lehetetlen, hogy a' természetnek szép játéka fel ne ébressze ábrándjait, midőn a' természet' hidegebbvérű barátjait is édes bámulattal lepi meg.

Lidércz vagy bolygó tűz.

Naplement után gyakran lát az ember mocsáros helyek', temetők' 's más hasonló helyek

közelében különböző nagyságu fényt vagy lángot, melly lebegve ide 's tova jár. Rendesen csak olyan nagy ez, mint a' gyertya' lángja; de melegebb tartományokban, például Bolognában, Spanyolországban, néha 12 láb magasságu. Ezt nevezik közönségesen lidércznek vagy bolygó tűznek.

Noha, mint olvassuk és halljuk, igen sokan láttak ily tüzet, részletes leírását alig találhatni. Azt beszélik, hogy ki kergeti, az előt szalad, ki pedig tőle fut, azt üldözi; 's ha az ember káromkodik vagy átkozódik, eltávozik; ha pedig imádkozik 's fohászodik, előjárul. Mind ezt a' levegő' visszatolódásából és előhúzódsából lehetne kimagyarázni, de ki áll jót ezen magyarázat' igazléteért? Mint tudva van, eleitől fogvást kísértetnek tartá a' babona e' bolygó tüzet, még pedig olyannak, melly az embert elcsábítja 's már sokakat veszedelembe vitt. Ha ezen utolsó vélemény alapos volna, igen természetesen ki lehetne magyarázni, hogy némelly utazók, valóságos tűznek tartván a' lidérczet, azon reményben, hogy falut találnak, utána mentek 's veszedelmes mocsárokbá jutottak.

Ezen tünemény' természetének 's tulajdonságának gyakrabbi 's bizonyosabb vizsgálata' hiányában eddig az tétetett fel, hogy legalább egy részben lényeges állományok' rothadásából keletkezett phosphorusból áll. Annyi bizonyos, hogy rothadt fa, hal és hus világít a' setétben, 's ez e' vélekedést megerősíti. De az is lehetséges, hogy néha fénybogarak okozzák a' bolygó tűz' jelenetét; 's talán az electricitásnak, — villámtűznek — is van benne része, nagy hasonlósága lévén a' villámmal ezen tűznek.

Volta a' mocsáros helyekről felpárolgó posványlevegő' jeleneteinek nyilatkoztatja a' bolygó tüzet, melly levegő a' gőzköri léggel összeegyeledvén, meggyúlad. De bármily elfogadható is ezen magyarázat, ellentáll az, hogy a' bolygó tűz nem éget, hanem csak világít. Az antiphlogisticusok rothadó állati 's növényi részekből kifejtődött phosphorizált vizanyagi szesznek tulajdonítják a' lidérczet.

A' híres *Chladni*-nak volt egykor alkalmaszert tenni a' bolygó tűzre. Egy meleg őszi estvén, ugymond, 1781. Dresdánál a' nagy kertben kocsiztam. Kevéssel azelőtt derekasan esett volt. A' nedves fűben igen sok fénypon-

tokat láték meg, mellyek a' szél után ugrándoztak, 's némelylek kocsim' kerekeire is ülepedtek. Kiszálván kocsimból közelebbi szemlélet végett, igen nehezen tudtam egyre szert tenni, minthogy közeledésemmel tovább futottak; egyet azonban megfogván, kocsonya nemű anyagnak látszott, mint valami békaporond vagy szágószem. Sem ize sem szaga nem volt, 's alkalmasint csak rothadt növényrész lehetett. —

Ilynemű igen nevezetes jelenetet látott *Trebra* september' 5. 1783. Ezen nap' estvéjén 10 órakor egy tüzes fény jelent meg az égen Zerfeldnél, melly majd gyengébb leve, 's kevés idő múlva egészen elenyészett. Nem sokára azután bágyadt lángok keletkeztek nyugot felől, mint az éjszakai fény, mindinkább világosodtak 's végre egészen *Trebra'* házaig közelgettek, úgy hogy egy pillantat alatt egész ház meg lön világosodva. Nehány perczig így lángola, mint valamely megállapodott villám, azután néhány száz lépésre távozott, hol oly sokáig állongott, hogy *Trebra* egészen megvizsgálhatta. A' legnagyobb fény közel a' földhöz volt, színe vereses és narancs-sárgába játszott. Eleinte valami 20 lépésnyire terjedt a' földön, 's minden oly világos vala, hogy apró tárgyakat távolról is lehetett látni. Felfelé mindinkább sárga volt a' fény 's végtül fejjér; körülete 's ereje is mind inkább fogyott magasságával, 's vége lassanként enyészett el az ég' setétségében. Nehány perczig állott így a' jelenet, azután változó homállyal dél felé vonult, hol előbb veres lángként szemléltetett az égen, míg utoljára elenyészett. Fél óra múlva ismét előjött, 's éjjeli egy óráig tartott. Az egész jelenet alatt esett 's halk keleti szél fúj.

Az éjszakamerikai vadak a' halottak' játékanak tartják a' bolygó tüzet, mellyel ők egymás között mulatnak.

N a p l ó.

- Május' 17-kén 1809. *Napoleon'* parancsa, Bécs melletti táborából, az Egyház' birodalmának Franciaországgal összekapcsolására, mi által a' pápa' világi uradalma megszűnt. — 1749. születik dr. *Jenner*, a' tehenhimlő-oltásnak feltalálója.
- 18-kán 1711. Nagy *Péter* orosz czár, Katalint, miután alacsony sorsából neje' méltóságára emelte, Moszkóban megkoronáztatja. — 467. K. e. a' bölcse *Socrates* — 1773. Ausztriának nagy minisztere, *Metternich* herczeg születik.
 - 19-kén 1820. A' török hajóereg-osztályt a' görögök semmivé teszik. — 1822. a' mexikói congresz *Iturbide* Ágostont császárnak nevezi ki.
 - 20-kán 1795. Terroristák' zendülése Párisban, a' jakobinismus' ujjonni felállítására végett. A' pártolók egy ideig diadalmaskodnak, de végre meghódítatnak 's végzéseik megsemmisítetnek; ez 's a' következő napon 33 convent-követ fogattatott el ezen (1-ső prairie) zendülésbeli részvevés miatt. — 1471. a' híres német képiro' *Dürer* Albrecht' születése' napja.
 - 21-kén 1179. III. Sándor pápa Portugáliát királyságra emeli. — 1527. II. *Filip'* spanyol király' születése.
 - 22-kán 1827. ausztriai general gr. *Neipperg*, a' rövid és vértelen nápolyi háboru után, Nápolyba bémegy. — Ugyanazon nap' VII. *Pius* pápa Genuából Rómába visszatér.
 - 23-kán 1697. II. *August* szász választó fejedelem a' catholica vallásra átmegy. — 1707. születik a' híres természetvizsgáló *Linné*.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjével és költségén.